

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Балалардың эмоциялық интеллектісін дамыту жолдары балабақшада

ЖАРИЯЛАНДЫ 09.11.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР bilimger, ата-анамен жұмыс, әлеуметтік дағды, балабақша, мектепке дейінгі тәрбие, мониторинг, ойын, өзін-өзі реттеу, эмоциялық интеллект, эмпатия	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/183731/
--------------------------	---	--

Иманбаева Мадина Ериковна

Майқайың кенті сәбилер бақшасы.

Тәрбиеші

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйым жағдайында балалардың эмоциялық интеллектісін (ЭИ) мақсатты түрде дамытуға арналған теориялық, нормативтік және практикалық ұстанымдар жүйеленеді. ЭИ-дің негізгі компоненттері (өз-өзіңді тану, өзін-өзі реттеу, эмпатия, әлеуметтік дағдылар, мотивация) балабақшадағы білім беру үдерісінің мазмұны мен әдістемесіне кіріктіріле талданады. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес әлеуметтік-эмоциялық даму бағытының талаптары контекстінде тәрбиеші құзыреттері, білім беру ортасының эмоциялық қауіпсіздігі, ойын мен театрландырудың әлеуеті, ата-анамен сабақтастық және мониторинг-бағалау тетіктері қарастырылады. Мақалада практикалық іске асырудың нақты жолдары: «сезім тілін» қалыптастыру, эмоцияларды атау және реттеу стратегиялары, кіші топтық өзара әрекет, бейтараптандыру (деэскалация) әдістері, сондай-ақ ата-аналық коучинг элементтері ұсынылады.

КІЛТ СӨЗДЕР

эмоциялық интеллект, мектепке дейінгі тәрбие, балабақша, эмпатия, өзін-өзі реттеу, әлеуметтік дағды, ойын, ата-анамен жұмыс, мониторинг.

КІРІСПЕ

Қазіргі мектепке дейінгі педагогика баланың танымдық қабілеттерімен қатар оның эмоциялық әлемін, яғни сезімдерді тану, түсіну және реттеу қабілеттерін кешенді дамытуға басымдық береді. Эмоциялық интеллект ұғымы ғылыми айналымға енгеннен бері (Мэйер—Сэловей, Голман) баланың ерте жастағы әлеуметтік бейімделуі мен кейінгі оқу жетістіктерінің детерминанты ретінде қарастырылып келеді; эмоциялық құзыреттері жоғары балаларда өз-өзімен және құрдастарымен қарым-қатынас тұрақтылығы, қиын жағдайларды конструктивті шешу дағдылары, мектепке дайындығы жоғары қалыптасады. Қазақстандық зерттеулер мен практикалық бағдарламалар да мектепке дейінгі кезеңде ЭИ дамытудың өзектілігін айқындап, әдістемелік шешімдер ұсынады.

ТЕОРИЯЛЫҚ-ҰҒЫМДЫҚ НЕГІЗДЕР ЖӘНЕ БАЛАБАҚША КОНТЕКСТІ

Эмоциялық интеллект баланың жеке тұлғалық құрылымында эмоцияларды дәл тану, олардың себеп-салдарын түсіну, ішкі күйді реттеу мен әлеуметтік өзара әрекеттесуде эмоцияны функционалды қолдану қабілеттерінен тұратын көпқұрамды феномен ретінде қарастырылады; мектепке дейінгі жаста бұл қабілеттер тілдің, қимыл-әрекеттің және ойынды символдық игерудің дамуымен табиғи түрде астасып, эмоцияны білдірудің вербалды және вербалды емес құралдары арқылы кеңейеді. Осы жас кезеңінде эмоциялық сезімталдық пен эмпатия тұқымқуалаушылық алғышарттармен қатар, ересекпен біріккен әрекетте, құрдастармен бірлескен ойында және «айна нейрондары» іске қосылатын қадағалау-еліктеу механизмдері арқылы қалыптасады; эмоциялық күйді берілген әлеуметтік нормалармен үйлестіру мен «кідіріс» стратегиясын игеру кейінгі өзін-өзі реттеудің негізін құрайды. Ғылыми еңбектерде ЭИ компоненттерін кешенді дамыту баланың мектепке дайындық индексін күшейтетінін, әлеуметтік-эмоциялық сауаттылықтың когнитивті жетістіктермен өзара ықпалын көрсететіні баса айтылған, ал қазақстандық контекстінде бұл тұжырымдар мектепке дейінгі білім мазмұнын жаңартудағы құзыреттілік тәсілмен жақындайды.

НОРМАТИВТІК-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗ: ӘЛЕУМЕТТІК-ЭМОЦИЯЛЫҚ ДАМУ ТАЛАПТАРЫ

Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында әлеуметтік-эмоциялық даму бағыттары тәрбиеленушінің өзін және өзгені түсінуі, эмоцияларды білдіру мен реттеуі, мәдени-нормативтік мінез-құлық үлгілерін игеруі, сонымен қатар қоғамда өз орнын табу дағдыларын қамтиды; бұл талаптар білім беру бағдарламалары мен күнделікті режимдік сәттерге кіріктіріліп, тәрбиешінің жоспарлау және рефлексия циклымен қамтамасыз

етілуі тиіс. Стандартқа сәйкес ойындық, коммуникативтік және зерттеушілік іс-әрекетті ұйымшылдықпен құру, бала дауысын (voice) тыңдау, қауіпсіз және инклюзивті атмосфера құру—әлеуметтік-эмоциялық құзыреттерді нығайтудың міндетті шарты; egov.kz ақпараттық-анықтамалық материалдары әлеуметтік-эмоциялық дағдыларды қалыптастыру мақсатын практикалық қадамдармен нақтылайды. Осылайша, нормативтік негіз эмоциялық интеллектіні «қосымша» емес, тұлға дамуының өзегі ретінде қарастырып, педагогикалық үдерістің барлық компоненттеріне (мақсат, мазмұн, әдіс, нәтиже) тікелей талап қояды.

ТӘРБИЕШІ ҚҰЗЫРЕТІ ЖӘНЕ ЭМОЦИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫ

Эмоциялық интеллектіні дамыту ең алдымен тәрбиешінің кәсіби-эмоциялық құзыретіне тәуелді: бала педагогтың дауыс ырғағын, вербалды емес белгілерін, жағдайды реттеу дағдыларын үлгі ретінде «оқиды»; сондықтан тәрбиешіде эмоционалдық өзін-өзі реттеу, эмпатиялық тыңдалым, шиеленісті деэскаляциялау, «мен-хабарламалары» арқылы кері байланыс беру сияқты практикалық дағдылар жүйелі түрде жетілдірілуі қажет. Эмоциялық қауіпсіз ортада қателесуге «құқығы бар бала» қағидасы ұсталып, қателер оқу мүмкіндігі ретінде қарастырылады; сезімді атымен атау, норманы түсіндіру, келісілген ережелерді визуализациялау (пиктограммалар, көңіл-күй термометрі) күн тәртібіне енгізіледі. Қазақстандық және халықаралық әдістемелік материалдар тәрбиеші эмоциялық сауаттылығын нығайтудың оқу-әдістемелік форматтарын (коучинг, микрожаттығулар, ситуациялық талдау) ұсынады және ерте жаста эмоциялық дамуды жүйелі бақылаудың (скрининг, бақылау карталары) маңызын көрсетеді; бұл құралдар эмоциялық қиындықтарды ерте анықтап, ата-анамен бірлескен түзете-дамыту жұмысына негіз болады.

ОЙЫН, ЕРТЕГІ ЖӘНЕ ТЕАТРЛАНДЫРУ АРҚЫЛЫ ЭИ КОМПОНЕНТТЕРІН КІРІКТІРУ

Балабақшада эмоциялық интеллектіні дамытуда ойын—баланың жетекші іс-әрекеті ретіндегі шынайы «табиғи зертханасы»: сюжетке құрылған-рөлдік ойындарда бала эмоцияларды «қауіпсіз қашықтықта» бастан кешіріп, кейіпкерлер сезімін атауға, себеп-салдарын пайымдауға және баламалы шешімдерді сынауға мүмкіндік алады; театрландырылған әрекет (қуыршақ театры, көлеңке театры, драмалау) қимыл-пантомимика, дауыс тембрі және бет-әлпет экспрессиясы арқылы эмпатияны тереңдетеді; ертегі терапиясы мен кітапхана-орталықтағы «сезімдер бұрышы» баланың лексикасын байытып, күрделі күйді метафора арқылы реттеуге үйретеді. Тәрбиеші ойынды алдын ала жоспарланған эмоциялық мақсаттармен байыта отырып (мысалы, «ренішті айту», «күтуді үйрену», «алғыс білдіру»), ортаға ситуациялық карталар мен

көңіл-күй карточкаларын енгізеді, ал бірлескен ережелер «өзіме—саған—ортаға құрмет» құндылықтарын бекітеді; осы педагогикалық шешімдер қазақстандық ғылыми мақалалар мен практикалық нұсқаулықтарда тиімділігімен дәлелденген және күнделікті режимге (еркін ойын, серуен, шағын топтық орталықтар, музыка және қимыл) табиғи кіріктіріледі.

«СЕЗІМ ТІЛІН» ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ КОММУНИКАЦИЯ МӘДЕНИЕТІ

Эмоциялық интеллектінің өзегі—«сезім тілін» меңгеру, яғни балаға өзінің ішкі күйін тануға, сөзбен атауға және әлеуметтік жағдаятта сәйкес тәсілмен білдіруге көмектесу; бұл үшін тәрбиеші күн сайын шеңберлік әңгіме (circle time) форматын пайдаланып, «бүгін өзімді қалай сезіндім?», «денем маған не айтып тұр?», «досымның түр-әлпеті не білдіреді?» секілді бағыттаушы сұрақтар қояды. Қақтығыстарды басқаруда «тоқта—тыныс ал—ойлан—айтып көр—шешім ізде» сияқты қадамдық алгоритмдер, «мәселе—сезім—қажет—өтініш» құрылымындағы мен-хабарламалары, эмоция термометрі және тыныс техникасы қолданылады; мұндай әдістер балаларда өз мінез-құлқын бағалау, құрдасын тыңдау, кезек күту, келісімге келу дағдыларын тұрақтандырады. Нормативтік құжаттар мен ресми түсіндірмелер әлеуметтік-эмоциялық дағдыларды балабақша бағдарламасының өзегіне айналдыруды міндеттейді, бұл коммуникация мәдениетін ерте жастан орнықтырудың институционалдық кепілі болып табылады.

АТА-АНАМЕН САБАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ МОНИТОРИНГ-БАҒАЛАУ

Эмоциялық интеллект балабақша—үй континуумында тиімді қалыптасады: ата-ананың эмоциялық сауаттылығы мен тәрбиелік стилі баланың өзін-өзі реттеу стратегияларын қолдағанда ғана тұрақты болады; сондықтан ата-анаға арналған қысқа коучинг-сессиялар, ақпараттық парақшалар, үйдегі «сезім минуты», бірлескен оқу мен ойын сценарийлері (кітап оқу кезінде кейіпкер сезімі туралы тоқталу, отбасылық кеңес дәстүрі) ұсынылады. Мониторингке келсек, педагог баланың эмоциялық даму динамикасын қарапайым бақылау парақтарымен, портфолиосымен және эмпатия, өз-өзін реттеу, қарым-қатынас индикаторларымен жүйелі тіркеп, нәтижені ата-анамен «құрметті серіктестік» қағидасымен талқылайды; эмоциялық қиындық белгілері бар балаларға психологиялық қызметпен бірлескен жекелендірілген жоспар әзірленеді. Халықаралық нұсқаулықтар мен отандық ресми материалдар ерте жаста эмоциялық дамуды бақылаудың жүйелігін, деректерге негізделген кері байланыс пен профилактикалық жұмыстың басымдығын көрсетеді, бұл ата-ана мен балабақша байланысын нақты мазмұнмен толықтырады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Балалардың эмоциялық интеллектін дамыту мектепке дейінгі ұйымның бүкіл педагогикалық архитектурасын қамтитын кешенді міндет: теориялық моделдер эмоцияны тану—түсіну—реттеу—пайдалану желісін ұсынса, ұлттық стандарт бұл құзыреттерді білім беру мазмұнына міндетті түрде кіріктіреді; ал практика деңгейінде тәрбиешінің эмоциялық құзыреті, қауіпсіз орта, ойын мен театрландыру, «сезім тілі», ата-анамен сабақтастық және мониторинг өзара байланысып, баланың тұлғалық тұтастығын қалайды. Эмоциялық интеллектісі дамыған бала өз сезімін құрметтеп, өзгенің сезімін түсіне алады, ортаға жауапкершілікпен қарайды және әлеуметтік өмірдің күрделі жағдаяттарында конструктивті шешім қабылдайды; демек, балабақшадағы мақсатты ЭИ-бағдарлама ертеңгі мектеп жетістігінің ғана емес, ұзақ мерзімді азаматтық, кәсіби және өмірлік әл-ауқаттың іргесін қалайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Төлегенова А.А., Дуанаева Ш. Эмоциялық интеллектінің мектепке дейінгі балалардағы психологиялық ерекшеліктері. *KazNU Bulletin. Психология және социология сериясы, №4 (43), 2012. Қолжетімді: bulletin-psysoc.kaznu.kz*
2. Абдиалимова Г.А., Нұрадин Г.Б. Эмоционалдық интеллект және оны оқу процесінде қалыптастыру қажеттілігі. *Вестник Dulaty University, №1, 2021, 78-89 б. Қолжетімді: journals.dulaty.kz*
3. Матаев Б. Эмоционалды интеллект: мектеп жасына дейінгі ... *Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және социология сериясы, 2025. Қолжетімді: bulletin-psysoc.kaznu.kz*
4. ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы бұйрығы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. *Қолжетімді: Адилет*
5. eGov.kz. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарттары туралы ақпарат. 03.04.2023. *Қолжетімді: Egov*
6. UNICEF Kazakhstan. Ерте жастағы балалардың дамуын бақылау: білім, дағдылар, коммуникациялар. Қазақша нұсқа. *Қолжетімді: UNICEF*
7. Білім айнасы. Эмоционалдық интеллектіні дамыту. 30.05.2023. *Қолжетімді: bilimainasy.kz*
8. Aikyn.kz. Эмоционалды интеллект маңызды ма? 26.10.2019. *Қолжетімді: Aikyn*

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimgger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.